

DAĞLIK KARABAĞ SORUNU: 1994-2020¹

1. Ertuğ İğdeli²

ORCID NO 0000-0001-7536-7016

2. Uğur Yasin Asal³

ORCID NO 0000-0003-1567-9186

Başvuru Tarihi: 25.06.2022

Kabul Tarihi: 04.07.2022

Yayın Tarihi: 30.12.2022

ÖZET

Bu çalışma Dağlık Karabağ sorununun temellerini ve Azerbaycan'ın 2. Karabağ zaferine giden süreci incelemektedir. Makalenin ilk kısmında Dağlık Karabağ sorununun tarihsel süreci üzerinde durulmuştur. Çarlık Rusya döneminden günümüze kadar sürecin nasıl bir yol izlediğine, taraflar arasındaki iç ve dış politikadaki sorunlara değinilmiştir. İkinci kısımda Dağlık Karabağ sorununa realist bir yaklaşımla meselenin çok aktörlü yapısı incelenmiştir. Hâkimiyet teorisi ile sorunun jeopolitik önemine vurgu yapılmıştır. Son olarak da 2020 yılında 2. Karabağ Savaşı ile sürecin nasıl ilerlediği, tarafların tutumu ile bölgesel ve küresel aktörlerin nasıl bir rol aldığı bu çalışmada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan

NAGORNO KARABAKH PROBLEM: 1994-2020

ABSTRACT

This study examines the foundations of the Nagorno Karabakh conflict and the process leading to Azerbaijan's the second Karabakh victory. In the first part of the article, the historical process of the Nagorno Karabakh conflict is emphasized. The course of the process from the Tsarist Russia period to the present, and the problems in domestic and foreign policy between the parties has been mentioned. In the second part, the multi actor structure of the Nagorno Karabakh problem is examined with a realistic approach. The geopolitical importance of the problem has been highlighted under the theory of domination. Finally, how the process progressed with the second Karabakh War in 2020, the attitudes of the parties and the role of regional and global actors are included in this study.

Keywords: Nagorno Karabakh, Azerbaijan, Armenia

1. GİRİŞ

Dağlık Karabağ tarihine bakıldığında ağırlıklı olarak Türklerin yaşadığı bir yer olduğu görülmektedir. Fakat Çarlık Rusya döneminden itibaren bölgenin demografik yapısı Ermenistan lehine değişmeye başlamıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte geç uluslaşan taraflar etnik odaklı sıcak çatışma ortamına girmişlerdir. Dağlık Karabağ'da Azerbaycan toprak bütünlüğü vurgusu yaparken, Ermenistan ise self determinasyon ilkesini öne sürmektedir.

¹ Bu makale çalışması İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programında Yürütülmekte olan "Dağlık Karabağ Sorunu: 1994-2020" tez çalışmasından türetilmiştir.

² Ertuğ İğdeli, İstanbul Ticaret Üniversitesi, ertugigdeli@gmail.com

³ Doç. Dr. Uğur Yasin Asal, İstanbul Ticaret Üniversitesi, uyasal@ticaret.edu.tr

Rusya 19. Yüzyıl başlarından itibaren bölgede uyguladığı Azerbaycan aleyhine nüfus politikalarının yanı sıra Güney Kafkasya’da tek aktör olarak üstünlük sağlamaya yönelik politikalar izlemiştir. Çarlık Rusya’nın Karabağ topraklarında hâkimiyeti sağlamasıyla, Azerbaycan-Ermenistan ihtilafının temelini atmıştır. SSCB döneminde de sorunun devamından yanaydı. Çünkü SSCB’nin amacı bu sorunda üst akıl olarak kalarak bölgede tek aktör olmaya devam etmektir. Rusya Federasyonu döneminde, 1. Karabağ savaşının ardından Rusya politikalarında değişikliğe gitmiştir. Azerbaycan’ın enerji potansiyeli nedeniyle Ermenistan yanlısı tutumundan sıyrılarak çözüm yolunda Azerbaycan’a daha yakın bir politikayı amaçlamıştır.

Dağlık Karabağ sorunu, sadece Kafkasya bölgesini ilgilendiren bir sorun olmayıp aynı zamanda Asya bölgesinin önemli bir meselesi haline gelmiştir. Dağlık Karabağ sorunundaki tarafların yanı sıra aktör sayısındaki çokluk uluslararası güvenliği ilgilendirmesi açısından önemini göstermektedir. SSCB’nin dağılmasıyla geç uluslaşan Azerbaycan ve Ermenistan, ulusal kimlik oluşumu nedeniyle meydana gelen etki sebebiyle çözüm yolundaki engellerden birini oluşturmaktadır (Asal, 2013:57).

Realizm bir ulusun kendi başının çaresine bakma durumunu bir zorunluluk, iş birliğini ise ikinci bir yol olarak görmektedir. Bu düşünce biçimi güvenlik ikilemi oluşturacaktır. Devletler diğer aktörün güç kapasitesini neden arttırdığını bilmediğinden dolayı sürekli güç arttırmak amacıyla olacaktır (Acar, 2019: 32). Realist açıdan incelediğimiz Dağlık Karabağ Sorunu, SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını geç kazanan Azerbaycan ve Ermenistan’ın birbirlerine etnik temelli yaklaşımları ve güvenlik endişeleri çözümün önündeki önemli engellerdendir. Bölgede barışın tesisi amacıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası örgütlerin çabaları sonuçsuz kalmıştır. Çünkü bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye dair çıkarları pek çok zaman örtüşmemektedir.

Rusya Güney Kafkasya’ya barış amacıyla ABD, AGİT ve BM gibi aktörler ile sürekli bir çalışma içinde olmayacağı kesin gözükmemektedir. Böylelikle Dağlık Karabağ sorununda barış ve istikrarın önündeki en büyük sorun Rusya ile Batı dünyası arasındaki rekabet olduğu görülmektedir (İşyar, 2020:244-245).

Bu makalede ilk olarak Dağlık Karabağ sorununun tarihini inceleyerek taraflar arasındaki anlaşmazlığın temellerine inilmiştir. İkinci olarak realizm ile soruna taraf olan aktörlerin tutumları ve meselenin çok aktörlü yapısı incelenmiştir. Hâkimiyet teorisi ile bölgenin jeopolitik önemine değinilirken, bölgesel ve küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikalarına yer verilmiştir. Son olarak 2020 yılının Eylül ayında 2. Karabağ savaşı ile Azerbaycan’ın zaferi ve aktörlerin tutumları üzerinde durulmuştur.

Makalenin temel araştırma sorusu; Dağlık Karabağ’ın bölgesel ve küresel aktörler arasında temel mücadele alanı olmasını etkileyen parametrelerin neler olduğu? Üzerinedir. Söz konusu temel araştırma sorusunu açıklamayı ortaya koyarken güç dengesi ve rekabetini merkeze alan realist teori, bir dış politika stratejisi olarak hâkimiyet paradigması çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yönüyle çok taraflı bir sorun haline gelen Dağlık Karabağ’ın tarihi, mevcut durumu ve gelecekte karşılaşılması muhtemel projeksiyonlar literatür taraması, tarafların mevcut argümanları ve güncel gelişmeler çerçevesinde ele alınmıştır.

2. DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNUN TARİHİ

2. 1. Çarlık Rusya Dönemi Dağlık Karabağ Sorunu

18. yüzyılda Çarlık Rusya, sürdürdüğü politikalar Karabağ sorununu açıklayabilmek açısından oldukça önemlidir. Rusya 19. Yüzyıl başlarında bölge de Osmanlı ve İran’ın etkisini devre dışı bırakarak kendi üstünlüğünü kurmaya başlamıştır. 1813 tarihinde Gülistan Barış Antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmayla Çarlık Rusya, bölgede kontrolü sağlamada önemli bir adım atmıştır (Biçer, 2019:119). 1813 yılında imzalanan Gülistan Barış Antlaşması ile bölgede kontrolü sağlayan Çarlık Rusya, özellikle uygulayacağı nüfus politikaları ile Dağlık Karabağ sorununun temellerini atmıştır. Çarlık hâkimiyetine geçen Karabağ toprakları ileride Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki etnik temelli çatışmanın habercisiydi.

1826 yılında Rus-İran savaşıyla birlikte İran’ın yenilgisiyle 1828’de Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır. İran antlaşmaya göre, Aras nehrinden kuzeydeki topraklar üzerinde Rusya’nın

hâkimiyetini kabul etmek durumunda kaldı (Asker ve Şeyban, 2021:47). Tarafların imzaladığı antlaşma ile Aras nehri sınır kabul edildi. Kuzeydeki Azerbaycan toprakları Çarlık Rusya hâkimiyetine geçmiştir. Güneyde bulunan topraklar ise İran hâkimiyetine geçmiştir. Böylelikle Azerbaycan ikiye ayrılmış oldu (Sadıgov, 2021:23). Rusya ile İran savaşı (1804-1813) ardından Kaçar Devleti ile Çarlık Rusya arasında 12 Ekim 1813 Gülistan, 10 Şubat 1828'de yine aynı taraflar arasında Türkmençay Anlaşması imzalandı. Azerbaycan ile Ermenistan'ın İran'la şuan ki sınırları bu antlaşmalarla netlik kazanmıştır. Çarlık Rusya, antlaşmalara rağmen kısa sürede bu devletlerin egemenlik haklarını ciddiye almamıştır. Bu devletleri birer il haline getirirken, Kafkasya'nın tamamını da eyalet haline getirmiştir (Acaloğlu, 2021:15-16).

Bakü'de 1905 yılında şiddetli olaylar gerçekleşmiştir. Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasındaki şiddet olaylarında Azerbaycan Türkü, bir Ermeni asker tarafından öldürülmüştü. Olayların ardından iki halk çatışma içine girmiştir. Bu çatışmalar sonucunda Bakü'de sıkıyönetim ilan edildi. 1906 yılına kadar pek çok yerde süren çatışmalar Bakü'de olayların yatışması ile son bulmuştur (Neciye, 2011:167). İki taraftan da çok sayıda insan öldürülmüştür. İki toplumun bazı aydın kesimleri Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında düşmanlığın olmadığını dile getirmişlerdir. Olayların Çarlık Rusya yönetimi tarafından kışkırtıldığından söz etmişlerdir (Aslanlı, 2013:42).

Çarlık Rusya, 1. Dünya Savaşında Batı cephesinde yenilmişti. Bu durum ekonomik ve sosyal sıkıntılara sebep olurken, halkın yönetime yönelik tepkilerini arttırmıştır. Bolşevikler güçlenerek halkı örgütleyerek yönetime yönelik silahlı mücadeleye yönelmişti. Şubat devrimi olarak isimlendirilen hareket sonucunda, Rusya'da 300 yılı aşkın sürede hükümdarlık eden Romanov Hanedanının son hükümdarı Çar 2. Nikolay tahtını kaybetmiştir (Cabbarlı, 2021:35-36).

2. 2. SSCB Dönemi Dağlık Karabağ Sorunu: 1922-1991

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dönemiyle 1918 yılında Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetleri kurulmuştur. Bu gelişmeyle Karabağ fiilen Azerbaycan'a bağlanmıştır. Ermenistan ise 1918 yılında imzalanan Batum Antlaşmasını ihlal etmiştir. Ermenistan antlaşmayı görmezden gelerek, Azerbaycan ve Gürcistan toprakları üzerinde hak iddiasında bulunmuştur (Biçer, 2019:120).

1920 yılında Paris Barış Konferansı ile Dağlık Karabağ, Azerbaycan toprağı olarak kabul edilmiştir. 1921 yılına gelindiğinde ise bölge tekrar SSCB himayesine girmesiyle Dağlık Karabağ'a özerk bölge statüsü verilmiştir. Bu statü ile Dağlık Karabağ Azerbaycan'a bağlanmıştır. SSCB döneminde taraflar arasında çatışma engellenmeye çalışılmıştır. Fakat bölgeye Ermeni göçü teşvik edilerek bölgenin demografik yapısı değişime uğramıştır (Oktay ve Cerrah, 2018:131). Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, bölgede Ermeni nüfusu yoğunlukta olacak şekilde oluşturulması Ermeniler açısından özerk bölgeyi Ermenistan'a katabilme umutlarını arttırmıştır. Ancak 1936 tarihli Sovyet Anayasası ile Dağlık Karabağ'da var olan durumun devam edeceğini göstermektedir. SSCB'nin isteğı Karabağ konusunda tarafların çatışma halinde olmasını ve Sovyetleri üst akıl olarak görerek bölgenin tek aktörü olduğunu göstermektedir. Bunu sağlayarak Güney Kafkasya'da çıkarlarını tek aktör olarak sağlayabilmektir (Demirbaş, 2018:122-123).

1987 yılında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile bütünleşme isteğı, 75.000 Ermeni'nin imzalarıyla SSCB Genel Sekreteri Mikhail Gorbachev'e aktarılmıştır. 20 Şubat 1988 yılında Ermeni parlamenterler Dağlık Karabağ'ı Ermenistan ile bütünleştirmek için oy kullanmışlardır. Bu karar sonrasında iki ülkeye ait azınlıklara karşı saldırılar başlarken, büyük çapta göçler başlamıştır. 1991 yılında bağımsızlık adına gerçekleşen oylamadan sonra iki taraf arasında savaş meydana gelmiştir. Bu savaş ile birlikte üç yıl içerisinde Dağlık Karabağ Ermeniler tarafından işgal edilmiştir (Asal, 2013:59-60). 23 Mart 1988'de SSCB Yüksek Sovyeti Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılmasını reddetmiştir. Gelişmenin ardından Dağlık Karabağ sorunu, Ermenistan Yüksek Sovyet'inin 15 Haziran 1988'de Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması kararı ile sorun yükselişe geçmiştir (Yiğit ve Gülbiten, 2018:4).

1980'lerin sonundan itibaren Azerbaycan ile Ermenistan arasında ki Dağlık Karabağ anlaşmazlığı taraflar açısından etnik milliyetçiliğe dayanan bir sorundur. Bu sorun taraflar arasında çatışmaya sebep olmuştur. Taraflar arasındaki çatışma ortamı 1994 yılında ateşkese kadar sürmüştür. Savaş sonunda

Azerbaycan topraklarının %20'ye yakını kaybetmişti. Bununla birlikte bir milyondan fazla insan yurtlarından göç etmek durumunda kalmıştır (Doğan, 2020:170).

2. 3. Rusya Federasyonu Dönemi Dağlık Karabağ Sorunu: 1991-2020

Sovyetlerin dağılmasıyla, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'dan ayrılma talebi ile birlikte taraflar arasında çatışma ortamına girilmiştir. 1991 ile 1993 yılları arasında Ermenistan Silahlı Kuvvetleri Dağlık Karabağ'ı ve çevresindeki yedi rayonu işgal etmiştir. Dağlık Karabağ ayrılıkçı yönetimi 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Dağlık Karabağ çatışmasını sona erdiren geçici ateşkes antlaşması ise 1994 yılında Bişkek kentinde imzalanmıştır (Kazımlı, 2018:108).

SSCB'nin dağılmasıyla Dağlık Karabağ sorunun tarafları Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlık öncesi 1988 yılından itibaren Azerbaycan Cumhuriyeti, Dağlık Karabağ Özerk bölgesindeki ayrılıkçı faaliyetler ile mücadele içerisindeydi. Ebülfez Elçibey Dönemi'nde (1992-1993) Azerbaycan ile Rusya ilişkileri bir sorun dan ibarettir. Azerbaycan'ın Rusya'ya karşı güvensizliği ve Dağlık Karabağ sorununda Ermenistan'ın yanında olması, Rusya Federasyonu'nu rahatsız edecek adımlar atmasına sebep olmuştur. Dağlık Karabağ sorunu 1992 yılına gelindiğinde savaşa dönüşmüştür. Ayaz Mutallibov'un cephedeki yenilgisinin ardından istifa etmiştir. Ebulfez Elçibey 1992 yılında devlet başkanı olmuştur. Türkiye yanlısı politikanın yanı sıra Rusya ve İran karşıtı dış politika dönemin kısa süreli olmasına sebep olmuştur (Yiğit ve Gülbite, 2018:5-6). Azerbaycan'da Dağlık Karabağ savaşının getirmiş olduğu sıkıntılı siyasi süreç, Ebulfez Elçibey'in iktidarının kısa olmasına sebep olmuştur.

Bir yıllık Elçibey iktidarı 1993 yılında Gence'de gerçekleşen darbe ile sonlanmıştır (Özyılmaz, 2013:202). Haydar Aliyev 7 Haziran 1993 tarihindeki seçimleriyle devlet başkanı seçildi. Aliyev'in Rusya ile yakın ilişkiler içinde olacağı düşünülmekteydi. Fakat zaman içerisinde batıya yönelmiştir. Haydar Aliyev, ABD ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirdi. Aynı zamanda Rusya'yı karşısına almayacak şekilde bir politika yürütmüştür (Kuduban ve Kaya, 2018:932). Haydar Aliyev iktidara gelmesiyle Azerbaycan tekrar BDT'ye üye olmasının yanında acil bir şekilde savaşı durdurmayı istemiştir. Fakat 1993 tarihinde Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Azerbaycan'ın topraklarının kaybetmesinde en önemli etken ordusunun bulunmamasıydı. Milis kuvvetleri ile savunma yapmak yetersiz kalmıştır (Özyılmaz, 2013:202).

1994 yılındaki ateşkesin ardından Rusya, bölgedeki düzenin sağlanması için politikasında farklılıklara yönelmiştir. Dağlık Karabağ sorununda özellikle enerji konusundan dolayı Ermenistan yanlısı tutumundan ayrılarak, Azerbaycan'a daha yakın bir çözüm yoluna doğru yol almasına neden olmuştur (Yiğit ve Gülbite, 2018:7).

Azerbaycan dış politikasında Haydar Aliyev dönemi, denge politikasının yürütüldüğü bir dönem olması açısından önemlidir. Azerbaycan dış politikası bu dönemi küresel güç kutuplarının gerilim alanlarından uzak durarak denge politikası yürütmüştür.

İlham Aliyev, Haydar Aliyev'in yürürlüğe koyduğu denge politikasını devam ettirmektedir. İlham Aliyev, Dağlık Karabağ sorununun devamından dolayı sebep olan sorunların çözümü için önemli adımlar atmıştır. Azerbaycan ekonomisini kalkındırmak için kalkınma planı uygulamaya konulup hayata geçerken askeri bütçe de arttırılma yoluna gidilmiştir. Karabağ meselesinde ilişkiler kızışmış ve İ. Aliyev tarafından gerekirse savaşa gidilebileceği mesajı verilmiştir (Özçelik, 2020:67-69).

1994 yılından itibaren ateşkes sürecinde pek çok ihlaller yaşanırken, 2 Nisan 2016'ya gelindiğinde 4 günlük savaşta Azerbaycan ordusu Talış köyü dahil sekiz mevki ele geçirilmiştir. Fakat Talış köyü süreç içerisinde kaybedilmiştir. Türkiye Azerbaycan'ın yanında bir diplomasi izlemiştir. ABD ile AB'nin tutumu müzakere çağrısı gibi diplomatik söylemlerden ibaret kalmıştır. Çatışma sürecinde Karabağ'ın tekrar kazanılabileceği açık bir şekilde görülmüştür (Asker ve Özpinar, 2021:87-88). Azerbaycan ordusu ilerleyişini sürdürmekteydi. Bunun üzerine harekete geçen Rusya, Azerbaycan'ı savaşı durdurmaya yönelik çağrıda bulunmuş ve Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarını tamamen kurtarmasına fırsat tanımamıştır. Rusya'nın bu hamlesi, Azerbaycan'ın egemenliğini ve aynı zamanda toprak bütünlüğünü sağlama amacını elinden almıştır (Paşa, 2021:207).

Azerbaycan tarihinde önemli bir aşama olan İkinci Karabağ savaşında (27 Eylül-9 Kasım 2020), işgal altındaki topraklarını kurtarma girişimine sahne olmuştur. Dünya ülkelerinden barış için çağrılar olsa da Ermenistan'ın işgaline son vermek adına pek bir çağrıya rastlanılmamıştır. Savaşın ilk gününden sonuna kadar Türkiye Azerbaycan'a şartsız olarak destek vermiştir (Elekberli, 2020:550). 10 Kasım 2020'de imzalanan mutabakatla birlikte 30 yıl süren işgalin sona ermesi açısından Karabağ'da yeni bir döneme geçiliyordu. Karabağ'da 28 yıl önce Rusya'nın araya girmesiyle savaş durmuştu. Bişkek protokolü ile statüko Ermenistan lehine oluşmuştu. Ancak statükonun şimdi Azerbaycan tarafında olduğunu söylemek mümkündür. İmzalanan mutabakatta taraflar haricinde tek aktör Rusya'dır. Rusya Minsk Grubu'nu devre dışı bırakmıştır. Dağlık Karabağ'dan temsilci bulunmamıştır. Rusya Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'a batı yanlısı tutumu için ceza verirken, Batıya Kafkaslarda yakın çevre doktrininin geçerli olduğunu göstermiştir (Dilaver, 2020:1-2).

3. DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNDA REALİZM VE HÂKİMİYET TEORİSİ

3.1. Realizm

1648 Vestfalya Barış antlaşması pek çok araştırmacıya göre realizmin başlangıcı olarak görülmektedir. Fakat teorinin kökenini daha eski tarihlere götüren araştırmacılar vardır. Realizmin kurucuları; Thucydides, Thomas Hobbes, Niccolo Machiavelli, Edward Halett Carr, Hans Morgenthau, Kenneth Waltz gibi isimler kabul görmektedir. Modern Realizmin kurucusu olarak görülen Hans Morgenthau'ya göre; 2. Dünya savaşının ardından kurulan yeni düzende uluslararası politikanın devletlerin çıkarlarına dayanan nesnel ve evrensel kurallarla yönetildiğini düşünmektedir (Düzgün, 2020:258-262).

Realizm, 20. Yüzyıl uluslararası ilişkilerinde devleti en önemli aktör olarak görmektedir. Devletlerin sorumlu oldukları üst bir otorite olmadığından uluslararası sistem anarşik bir ortamdır. Bu yapıya baktığımızda, devletlerarası çıkar çatışmaları gözlemlenmektedir. Çatışmaların çözümü için devletler arabuluculuk yapabilecek bir üst otorite tanımadıkları için çözüm savaşla sağlanabilmektedir. Bu yapıda devletlerin en önemli amacı devamlılıklarını sağlayabilmektir. Bunu sağlayabilmek amacıyla devletler güç elde etmeyi öncelik sayarlar. Uluslararası ortamın anarşik yapısı ulusların güvenliklerini kendi güçlerine dayanan stratejiler kurmaya ve önlem almaya mecbur bırakmıştır (Aydın, 2004:37-38).

Hobbes, Machiavelli ve Rousseau devlet egemenliğinin etkileri açısından kötümser yazarlardır. Uluslararası sistem, devletlerin güvenliklerini sağlamaya çalıştıkları sert bir alan olarak değerlendirilmiştir. Devletlerin ilişkileri ve birbirlerinden faydalanmaya çalıştığı bir güç mücadelesidir. Bu açıdan baktığımızda kalıcı bir barış mümkün görünmemektedir. Devletlerin bu durumda yapabileceği devletlerden birinin hegemonyasını önlemek için diğerlerinin gücünü dengelemektir. İkinci Dünya Savaşı sonrası realist düşünceyi geliştiren Edward H. Carr ile Hans Morgenthau gibi yazarların da benimsediği görüşlerdir (Baylis, 2008:71-72). Devletlerin amacı gücü arttırmaktır. Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin kendi başının çaresine bakma zorunluluğu oluşturmaktadır. Diğer sebep ise aktörlerin tavırlarının bilinmezliği gücü artırma isteğinin önemli bir sebebidir. Realizm, kendi başının çaresine bakma durumunu bir zorunluluk olarak görmektedir. İş birliğini ise ikinci bir yol olarak görmektedir. Bu düşünce biçimi güvenlik ikilemi oluşturacaktır. Devletler diğer aktörün güç kapasitesini neden arttırdığını bilmediğinden dolayı sürekli güç arttırmak amacıyla olacaktır (Acar, 2019:32).

Realizm, uluslararası örgütlerin pek faydalı olabileceğini düşünmemektedir. Çünkü küresel aktörlerin uluslararası örgütleri kendi politik çıkarlarına göre düzenlediklerini belirtmektedirler. Realist yaklaşıma göre bu kurumlar, Dünya siyasetinde etkili aktörler arasındaki bir güç dağılımından ibarettir. Bu da gösteriyor ki uluslararası örgütler bağımsız ve etkili bir aktör olarak fayda sağlayamazlar. Savaş ve barış da etken güç dengesidir. Uluslararası örgütler savaşın önlenmesinde etkili olamazlar (Güneylioğlu, 2021:109). Güney Kafkasya'da günümüze kadar gelen Dağlık Karabağ sorunu AGİT, BM gibi uluslararası örgütlerin müzakere çabaları olmuştur. Bu uluslararası örgütlerin çatışmayı durdurma girişimleri ve bölgede istikrar amaçları başarılı olamamıştır. Çünkü bölgede hem bölgesel güçlerin hem de küresel aktörlerin çıkarları çoğu zaman örtüşmemektedir. AGİT, BM gibi uluslararası örgütlerin Dağlık Karabağ konusunda almış oldukları pek çok karar sahada uygulanması pek mümkün olamamıştır.

Geç uluslaşmayı başaran Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu, realist açıdan değerlendirdiğimizde tarafların soruna bakışı etnik temelli olduğu görülmektedir. Dağlık Karabağ'ın işgali Ermenistan açısından ulusal tatmin açısından önemli bir kazanım olarak görülmekteydi. Rusya'nın desteği ile geçmiş toprak kazanımları vardı. Bu kazanımı realist açıdan yani güç faktörleri ile açıklanabilir. Azerbaycan açısından ise kaybedilen toprakları geri kazanmak en büyük amaç olarak görülmektedir (Uzer, 2017:74-75).

Uluslararası kuruluşların Azerbaycan lehine alınan kararlarına rağmen sorun çözüme kavuşamamıştır. Sorunun çözüme kavuşamamasının önemli sebebi ulus inşası geç tamamlanan Azerbaycan ve Ermenistan'ın birbirlerine güvensizlikleridir. Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığı ve desteğine fazla güvenmesi önemli etkenlerdendir. Taraflar bu güvensizlik ortamında silahlanmıştır. Bu durumda tarafların uzlaşmasını güçleştirmiştir. Nitekim 2020 yılında 44 günlük savaşta Azerbaycan, Dağlık Karabağ etrafındaki topraklarını kurtarıırken, Dağlık Karabağ'ın bir kısmını kurtarabilmiştir. Azerbaycan, işgal altında ki topraklarını haklı ve yerinde bir güç kullanımı ile kurtarabilmiştir.

3. 1. 1. Hâkimiyet Teorisi

Avrasya üzerinde bölge ülkeleri ile küresel aktörlerin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel güç mücadelelerini görmekteyiz. Kara Hâkimiyet Teorisi İngiliz siyasi coğrafyacı olan Halford John Mackinder ortaya çıkarmıştır (Kaya, 2022:49-50). İlk jeopolitik teori olarak anılan Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine göre; Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları dünya adasını oluşturur. Amerika, Avustralya ve Antarktika kıtaları dünya adasının uydularıdır. Dünya adasında bulunan Doğu Avrupa ile Sibirya bölgesi dünyanın Heartland'ı (kalpgah) oluşturur (Özey, 2017:96). Heartland'ın çevresi iç kenar hilal ve bir dış kenar hilal şeklinde ayırmıştır. İç kenar hilal; Balkanlar, Almanya, Avusturya, Türkiye, Çin ve Hindistan yer almaktadır. Dış kenar hilal; ABD, Avustralya, İngiltere, Afrika ve Japonya yer almaktadır. Kalpgah'dan yayılmak isteyecek kıta gücüne karşı bu kuşaklarda oluşacak güç merkezleri ile karşı konulabilmektedir. Kara Hâkimiyet Teorisi'ni geliştiren Mackinder, kısaca şu şekilde açıklar; 'Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet Heartland'a hâkim olur. Heartland'a hükmeden ise öncelikle iç kenar hilale hükmeder. Sonra da dış kenar hilale yani bütün dünyaya hâkim olur (Kaya, 2022:50). Mackinder Heartland üzerinde ki düşüncesini üç kez değiştirmiştir. Son olarak Heartland bölgesini 1943'te, Sibirya'nın batısına Doğu Avrupa düzlüklerine kaydırmıştır (Özey, 2017:97).

Mackinder'e göre Avrasya, askeri hareket imkânı açısından ve ekonomik şartlar nedeniyle dünya siyasetinin mihver bölgesi olarak nitelemektedir. Bu teori ortaya konulduğu dönem demiryollarının çoğalmaya başladığı dönemdir. Bu nedenle kara deniz kadar hareket alanı artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte mihver bölgedeki devletin Avrasya'nın kıyılarına doğru genişlemesine yol açacaktır. Böylelikle kıta kaynakları kullanılıp büyük bir deniz gücü kurabileceğini dünyaya da hâkimiyet kurulabileceğini düşünmüştür (Kaya, 2022:50-51).

Amerikalı amiral Alfred Thayer Mahan (1840-1914), büyük güç olabilmek için deniz hâkimiyetinin mutlak sağlanması gerektiğini savunmuştur. Mahana'a göre ABD, başat güç olabilmesi için donanmasının her yere müdahale edebilecek güçte olması gerektiğini düşünmektedir. Bununla birlikte stratejik önemi bulunan deniz üslerinin ve ikmal noktalarına hâkim olunması gerektiğini savunmaktadır (Algür ve Ercan, 2021:198). Mahan, Avrasya'yı çevreleyen kara üstlerine dayanarak hâkimiyetin ABD tarafından sağlanacağını düşünmektedir. ABD, İngiltere, Almaya ve Japonya'nın Rusya ile Çin karşısında birleşerek Çin'i hâkimiyet altına alarak Rusya'yı kuşatıp dünya hâkimiyetine ulaşılacağını savunmaktadır (Karagöz Yerdelen, 2020:356). Mahan'a göre, bir ülke denizden kuşatıldığında güçlü bir kara ordusu ile karşılaşmasından çok daha büyük tehlike altındadır. Devletler arası ilişkilerde hâkimiyet deniz egemenliğine bağlıdır. Mahan'ın bu teorisinden Almanya, Fransa, Japonya ve Rusya gibi küresel amaçları bulunan ülkeler yararlanmıştı. Bu teoriden etkilenen 1933-1945 tarihlerinde ABD Başkanı Franklin Roosevelt, dünyanın önemli bölgelerine askeri deniz üslerini kurmuştur. ABD, Avrupa ile dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştiren Atlantikçi jeopolitikle dünyanın en güçlü ülkesi konumuna gelmiştir (Algür ve Ercan, 2021:198-200).

Hava Hâkimiyet Teorisi, 1921'de İtalyan General Giulio Douhet tarafından yayınlanan Hava Hâkimiyeti eseriyle başlatılmıştır. Düşman hattını eski yöntemler yerine, uçaklar ile hava saldırısıyla stratejik alanlara yapılacak bir müdahalenin etkili olacağı yönünde düşünmektedir Alexander P. De

Seversky'nin 1942 yılında Hava Gücü Aracılığıyla Zafer ve 1950 yılında Hava Gücü: Hayatta Kalmanın Anahtarı simli eserlerle teoriye katkıda bulunmuştur (Dal, 2020:69). Seversky'e göre, Kara güçlerine baktığımızda, can ve hasar kayıpları yaşanma ihtimali yüksektir. Deniz gücü kara gücünden daha hızlı harekete geçebilir ve daha fazla hedefe odaklanabilmektedir. Fakat çoğu durumda paralel operasyonlar yürütme kabiliyeti sınırlıdır. Hava gücü stratejik hedeflere doğrudan ve etkili bir şekilde ulaşabilir. Kısa sürede birden çok hedefe ulaşabildiğinden paralel harekâtlar için oldukça uygundur. Ayrıca hedeflenen sonuca minimum can kaybı ve tahribat ile ulaşmaktadır (Kurt, 2021a:53-54).

Nicholas John Spykman'ın Kenar Kuşak hâkimiyet teorisine göre; kenar kuşak ülkelerine hâkimiyet kuran ulus Avrupa ve Asya'ya hükmedeceğini, Avrupa ve Asya'yı hükmeden de dünyanın kaderine hâkim olacağını savunmaktadır. Kara hâkimiyet teorisi gibi aynı jeopolitik alanlar üzerinde durmuştur. Dünya hâkimiyeti için kilit bölge Balkanlardan Çin'e kadar uzanan kenar kuşak (Rimland) bölgenin, dünyanın kontrolünde en önemli alan olarak görmüştür (Karagöz Yerdelen, 2020:356-357).

Zbigniew Brzezinski, Avrasya bölgesini satranç tahtasına benzetmektedir. Oyunun piyonlarını ise Avrasya bölgesindeki ülkelerden oluştuğunu belirtmektedir. ABD ise bölge dışından satranç tahtasındaki en önemli taş olan şah olarak belirtmektedir. Bölgenin istikrara kavuşması ve bölge ülkelerinin güçlenmesiyle birlikte bölge de ABD'nin etkisinin azalacağını dile getirmektedir. Bölgede ABD'yi dengeleyecek başka bir devlet çıkmasına neden olacağını düşünmektedir. Zbigniew Brzezinski, Avrasya'yı dünya gücünün bir merkezi olarak belirtmektedir. ABD'nin bu bölgedeki gücünün sona ereceğini dile getirmektedir. ABD'nin karşısına bölgedeki büyük güçlerin bir kutup olarak çıkmasıyla mümkün olabilecektir (Aydın ve Bakıncak,2016:103).

Avrasya'nın jeoekonomik imkânları dünya hâkimiyetine giden jeopolitik kuramların esasını günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Avrasya hâkimiyetini sağlamak, dünya hâkimiyeti açısından kaçınılmazdır. İki kutuplu düzen dönemi Avrasya hâkimiyetini tek bir tarafın hâkimiyeti ile son bulmasına engel olmuştur. Günümüze de baktığımızda tek kutuplu ya da çok kutuplu sistem, bu mücadelenin süreceğini göstermektedir (İşcan, 2004:78).

Rusya Federasyonu yaptığı girişimlerle Kalpgah hâkimiyetini sağlama niyetinde olduğu ortadadır. Belarus, Ukrayna, Kırım, Güney Kafkasya, Afganistan ve Orta Asya Türk Devletlerini yakın çevresi olarak görmektedir. Rusya, bu bölgeleri kontrolü dışına çıkmasına izin vermemeye gayret göstermektedir. Eski Varşova Paktı ülkeleri bir kısmı NATO üyesidir. Kalpgah'a egemenlik için Doğu Avrupa hâkimiyeti şarttır. Bu hâkimiyet için karşılıklı mücadele yürütülse de Doğu Avrupa tam olarak ABD ya da Rusya kontrolünde değildir. SSCB, kalpgah hâkimiyeti söz konusuydu. Fakat güç yetersizliği sebebiyle Asya'nın tamamına egemen olamamıştır. Kara hâkimiyet teorisi, yalnız kalpgah hâkimiyeti değildi. Çevresinde küresel bir gücün hâkim olma varsayımına dayanmaktadır. Yani hâkim gücün zayıflaması ya da başka bölgede yeni güç odaklarının çıkması durumunda teori geçersizleşmektedir (Erenel, 2021:3-4).

Avrasyacı düşünce biçimi Rus politikasında Putin iktidarı ile etkili bir hal almıştır. Avrasyacı düşünce biçimine göre, uluslararası örgütler Güney Kafkasya'nın güvenliğini sağlayabileceğini düşünmemektedir. Aynı zamanda uluslararası örgütlerin bölgedeki herhangi bir sorunun çözümünde bile fayda sağlayamayacağını belirtmektedir. Rusya Güney Kafkasya'ya barış amacıyla ABD, AGİT ve BM gibi aktörler ile sürekli bir çalışma içinde olmayacağı kesin gözükmektedir. Böylelikle Dağlık Karabağ sorununda barış ve istikrarın önündeki en büyük sorun Rusya ile Batı dünyası arasındaki rekabet olduğu görülmektedir (İşyar, 2020: 244-245).

Avrasya enerji kaynaklarının varlığı bölgesel ve küresel rekabet açısından oldukça önemli bir noktadır. Merkez Bölge (Heart of Heartland) olarak belirtilen Orta Asya ve Hazar Denizi'nde bulunan enerji kaynakları rezervlerinin hâkimiyeti için ABD, Rusya, Çin, İran ve Türkiye mücadelede rol oynayan ülkelerdir. ABD'nin enerji kaynaklarını ve kaynakların nakil hatlarını kontrol ederek, küresel ekonomiye hâkim olma ve küresel aktör olarak gücünü pekiştirme amaçları, ilerleyen yıllarda da küresel jeopolitiğin nasıl bir yön belirleyeceğini ortaya çıkaracaktır (İşcan, 2004:79).

4. 2020 YILINDA DAĞLIK KARABAĞ SORUNU VE GÜNCEL MESELELER

2020 yılında taraflar arasındaki İkinci Karabağ savaşı, 27 Eylül'de Azerbaycan saatiyle 06.00 civarında Ermenistan kuvvetlerinin Terter, Ağdam, Fuzuli ve Cebrail'in sivil yerleşim yerlerine saldırılarıyla başlamıştır. Azerbaycan ordusu hızlı bir şekilde karşılık verdi (Özdaşlı, 2021:57). Azerbaycan ordusu cephe hattında Ermenistan'a karşı üstünlük kurmuştur. Ermenistan üst üste kayıplar yaşamaya başlamıştı. Böylelikle Azerbaycan ordusu daha etkili ilerlemeye başlamıştır. İkinci Karabağ savaşının kırılma noktası Şuşa kenti diyebiliriz. Azerbaycan, Şuşa'yı işgalden kurtarmasıyla Ermenistan yenilgiyi kabul etmeye başlamıştır (Koç ve Tarcan, 2020:109).

Türkiye, Azerbaycan'ı askeri, siyasi, diplomatik ve ekonomik açıdan desteklemiştir. Savaş boyunca Türk İHA ve SİHA'ları operasyonlarda kullanılmıştır. Türkiye-Azerbaycan dostluğu ve aynı zamanda ortak ulusal çıkarlar ile Rusya'nın gücünü dengelemektedir. Aynı zamanda İran'ın bölgedeki faaliyetlerini sınırlamak için AB ve ABD içinde oldukça önemli bir yere sahiptir (Helvacıköylü, 2021:170). Azerbaycan ordusunun etkili operasyonları neticesinde zafer kazanılmış, 286 köy, 4 kasaba ve 5 kent işgalden kurtarılmıştır. Bununla birlikte Ermenistan savaşı kaybettiğini kabul etmiştir (Özdemir, 2021:94).

Küresel gündeme baktığımızda pek çok uluslararası etken dolayısıyla 2. Karabağ savaşının gündeme girmesini yavaşlatmıştır. AB'deki iç sıkıntılar, ABD'de o dönemde ki seçim kampanyaları ve koronavirüs pandemisi gibi olayları örnek vermek mümkündür. Uluslararası toplum çatışma boyunca müzakere girişimleri oldukça etkisiz kalmıştır. 1. Karabağ savaşında Dağlık Karabağ'da durum Ermenistan lehine gelişmişti. 2020 yılında gerçekleşen savaşın ardından durum Azerbaycan lehine gelişmiştir. Sahada gösterilen başarı ve 10 Kasım mutabakatı bunu doğrulamaktadır.

Altı haftalık savaşın ardından 9 Kasım'da ateşkes sağlandı. Ortak bildiriye baktığımız zaman Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Ermenistan Başbakanı Paşinyan ve taraflar dışında ki tek aktör olan Rusya Devlet Başkanı Putin yer almaktaydı. Bildiri de herhangi bir uluslararası kuruluş yer almamıştır. Çatışma taraf olan Azerbaycan ve Ermenistan dışında ki tek aktör Rusya olmuştur. Azerbaycan azımsanmayacak boyutta topraklarını geri kurtarmıştı. Fakat mutabakatta Dağlık Karabağ'ın siyasi statüsüne ve resmi sınırları açık bir şekilde ifade edilmemiştir (Welt ve S.Bowen, 2021:13-15).

Ermenistan, Aralık sonuna kadar Ağdam, Kelbecer ve Laçin'den çekildi. Laçin Koridorunda 1960 kişilik Rus barış gücü görev yapmaktadır. Laçin Koridoru açılmıştır. Rus barış gücü 11 Kasım 2020 sonrasında 30 kontrol noktası tesis etmiştir. Barış gücü, Dağlık Karabağ'da Azerbaycan ve Ermenistan ordularının temas hattında ve Laçin Koridoru boyunca görevlerini yürütecektir. Barış gücünün süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. Fakat taraflardan birinden sürenin sonlanmasına 6 ay kala itiraz gelmez ise 5 yıllık sürelerle uzatma sağlanabilecekti (Dinç, 2021:113-182). Rus barış gücünün görevleri Dağlık Karabağ'daki grupları silahsızlandırmak, sivil Ermeni nüfusunu korumak, Azerbaycanlı göçmelerin yurtlarına dönmelerinde güvenliği sağlamak, Dağlık Karabağ'da birleşik iktidar yapısının kurulmasını sağlamak, Dağlık Karabağ bölgesinin, Bakü'nün egemenliği dâhiline geri dönüş sürecine yardımcı olmaktır (İşyar, 2020:309).

Ermenistan Başbakanı N. Paşinyan hükümeti değişse yeni hükümet antlaşmayı kabul edecek miydi? Bu soru bölgede barışın devamı açısından oldukça önemliydi. 18 Kasım günü Putin bu ihtimalin olmadığını garantisi vermiştir. Rusya'nın garantörlüğünde Ermeniler ateşkesin gerekliliklerini uygulamaya devam etmişlerdir. Böylelikle Ermeni ordusu 20 Kasım'da ateşkesin ön gördüğü üzere Ağdam'dan çekilmiştir (İşyar, 2020:312-313). 25 Kasım'da Azerbaycan, 27 yılın ardından Kelbecer'i teslim almıştır. Ermeniler yıllardır altın madenlerini, maden suyu zenginliği ve civa yataklarından faydalanmıştır. Ayrıca Kelbecer'e diğer bölgelerden vatandaşlarının buraya yerleşmesini sağlamıştır. Kelbecer'in teslim alınmasıyla Azerbaycan halkı, mayınların temizlenmesinin ardından yurtlarına dönebilecektir (İşyar, 2020:314).

Rusya, Ermenistan Başbakanın Batı yanlısı tutumuna cevap verirken, aynı zamanda bölgeyi yeniden düzenleme imkânını kullandı. Rus askeri barış gücü olarak Laçin Koridoruna geldi. Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki irtibatı bu koridordan yürütecekti. Rusya taraflar arasında kalıcı barış sağlarsa uluslararası itibarını arttıracaktı. Böylece bölge de ekonomik gelişim istikrar sağlayabilirdi. Batı açısından ise, barışın istikrarı sağlandığı takdirde petrol ve doğalgaz bölgeden Avrupa'ya ve İsrail'e ulaşımı sağlanabilecektir (Dinç, 2021:111-112).

Azerbaycan'ın ikinci Karabağ savaşı ile işgal altındaki topraklarını geri almasında önemi bulunan pek çok neden vardır. Rusya'dan ayrı bir şekilde enerji kartını doğru oynaması uluslararası politikada güç kazandırmıştır. Diğer bir neden ise, Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığı artmıştır. Özellikle askeri, ekonomik ve siyasi açıdan Rusya'nın etkisi oldukça artmıştı. Rusya bu koz ile birlikte son çatışmaya müdahale etmeyerek Azerbaycan üzerinde batı etkisini dengelemek istemiştir. Aynı zamanda Rusya, batı yanlısı Paşinyan iktidarını kendisine oldukça bağımlı olduğunu göstermiştir (Kurt, 2021b:148).

Güney Kafkasya, sadece bölge ülkeleri için değil küresel anlamda da pek çok aktörün çıkarlarının olduğu bir bölgedir. Bölgede doğalgaz hatları, petrol ve kesişen demiryolları bunu doğrulamaktadır. Dağlık Karabağ yıllarca bölgenin ekonomik potansiyelinden uzak kalmıştır. Çünkü 1. Karabağ savaşın ardından taraflar arasında diyalogun kopmasının bu ekonomik potansiyelden yararlanmanın önünü kesmiştir. 2. Karabağ savaşı Azerbaycan'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Ateşkes ile bölgede ticaret açısından olumlu gelişmeler beklenmektedir.

5. SONUÇ

2020 yılının Eylül ayında başlayan çatışmalar kırk dört günün ardından Azerbaycan'ın üstünlüğüyle son bulmuştur. 28 yıllık Ermeni işgaline son veren Azerbaycan, topraklarının büyük çoğunluğunu kurtarmayı başarmıştır. Azerbaycan işgal atındaki 7 rayonu kurtarıırken, tarihi ve kültürel açıdan oldukça önemli şehri Şuşa'yı geri alması savaşın kırılma noktasıdır.

Hankendi, Hocavend, Hocalı ve Ağdere Ermenilerin kontrolünde kalmıştır. Mutabakatta belirtilmeyen Dağlık Karabağ'ın siyasi statüsü belirsizliğini korurken, resmi sınırlar da belirsizliğini korumuştur.

Türkiye-Azerbaycan dostluğu 2. Karabağ savaşında kendini net bir şekilde göstermiştir. Savaş boyunca İHA ve SIHA'lar Azerbaycan ordusunun operasyonlarında etkisini göstermiştir. Türkiye ile Azerbaycan müttefikliği, ABD açısından İran'ın bölgede ki çıkarlarının engellenmesi açısından önemlidir. Ateşkes ile birlikte mutabakatta belirtilen Azerbaycan'ı Nahçıvan'a bağlayan koridorunun açılması Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve Orta Asya Türk Dünyasına açılan kapı olması nedeniyle oldukça önemlidir. Güvenlik endişelerinin ortadan kalkmasıyla sadece bölge ülkeleri için değil Asya'dan Avrupa'ya ticaret açısından önemli bir güzergâh olacaktır.

ABD için Dağlık Karabağ sorunun çözümü enerji güvenliği açısından önemlidir. ABD ve Avrupa ülkeleri için petrol ve doğalgaz hatlarının güvenliği, bölgede ki istikrara dayanmaktaydı. Böylece ekonomik istikrar bölge de hâkim olabilecekti. Azerbaycan bu rolü iyi üstlenerek Rusya'ya karşı iyi bir denge politikası yürütmüştür. Ermenistan ise Rusya etkisinden sıyrılamamıştır. Batı ile yakın ilişkiler yürütmesi sebebiyle Rusya, bir bakıma tarafsız tutum sergileyerek Ermenistan'a tepkisini göstermiştir.

AGİT Minsk Grubu yaklaşık 30 yıl süren barışçıl adımları bir sonuç getirememiştir. Ateşkesin ardından imzalanan mutabakatta da görüldüğü üzere Minsk Grubu'ndan herhangi bir temsilci bulunmamaktadır. ABD'den ve AB ülkelerinden de bir temsilci bulunmamıştır. Dağlık Karabağ sorunun tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan dışında tek aktör Rusya Federasyonu olmuştur. Rusya tek aktör olarak Yakın Çevre Doktrinini geçerliliğini korurken, önemli bir kazanım elde etmiştir. Rusya, Rus barış gücü ile bölge de var olabilecektir.

KAYNAKÇA

Acaloğlu, A. (2021). Karabağ Sorunun Tarihi Arka Planı ve Kronolojisi. H. Çakmak, (Ed.), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* (9-31). Ankara: Yenisey Kitap.

Acar, M. (2019). Yapısal Realizm Çerçevesinde Obama Dönemi ABD Dış Politikasının Orta Doğu'ya Yansımaları. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. s. 32.

Algür, B. ve Ercan, M. (2021). Deniz Hâkimiyet Teorisi Kapsamında Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Jeopolitiğinin Türkiye'ye Etkileri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*. s. 198-200.

Asal, U. Y. (2013). Dağlık Karabağ Sorununu Çatışma Çözümü Perspektifinden Analizi. Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları. *Bilgesam Yayınları*. s. 57-60.

- Asker, A. ve Şeyban, S. (2021). Kürekçay Anlaşmasının Tarihi Arka Planı, Hukuki Niteliği ve Siyasi Sonuçları. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. s. 47.
- Asker, A. ve Özpınar, Z. G. (2021). Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. s. 87-88.
- Aslanlı, A. (2013). *Yeni Küresel Mücadelede Kafkasya ve Karabağ Sorunu*. Ankara: EkoAvrasya Yayınları.
- Aydın, A. ve Bakıncak, E. (2016). Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. s. 103.
- Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*. s. 37-38.
- Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*. s. 71-72.
- Biçer, S. (2019). Ermenistan İşgali Altındaki Dağlık Karabağ Sorununa Bir Çözüm Önerisi. *Bilge Strateji*. s. 119-120.
- Cabbarlı, H. (2021). Ermenistan Cumhuriyetinin Dağlık Karabağ Politikası. H. Çakmak, (Ed.), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu* (33-114). Ankara: Yenisey Kitap.
- Dal, A. (2020). Jeoekonominin Yükselişi: Enerji Kaynakları Bağlamında Arktika ve Doğu Akdeniz Bölgelerinin Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. s. 69.
- Demirbaş, Y. (2018) Dağlık Karabağ Sorunu ve Soruna Çözüm Arayışları. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilaver, T. (2021). Dağlık Karabağ Sorununda Yeni Normal. *AVİM*. Analiz No. 2020/42. s. 1-2.
- Dinç, A. (2021). *Azerbaycan-Ermenistan Dağlık Karabağ Savaşları*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Düzgün, D. M. (2020). Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı Ve Gelişim Evreleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. s. 258-262.
- Doğan, G. E. (2020). Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*. s. 170.
- Elekberli, F. (2020). Yukarı Karabağ Probleminin Tarihi, Felsefi, Siyasi ve İdeolojik Açından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*. s. 550.
- Erenel, F. (2021). Jeopolitik Teoriler Ve Avrasya'nın Merkezinde Güç Savaşları. *Avrasya Dosyası*. s. 3-4.
- Güneylioğlu, M. (2021). BM Kolektif Güvenlik Sisteminin Etkinliği Sorunu: Realist Bir Değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*. s. 109.
- Helvacıköylü, G. (2021). The Role of Turkey and Russia on the Resolution of the Nagorno-Karabakh Conflict. *UPA Strategic Affairs*. s. 170.
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*. s. 78-79.
- İşyar, Ö. G. (2020). *Dağlık Karabağ Sorunu Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri*. Bursa: Dora Yayınları.
- Karagöz Yerdelen, B. (2020). Yeni Bir Güvenlik Paradigması Olarak "Küresel Anadolu Hegemonyası" İnşası. *TASAM*. s. 356-357.
- Kazımlı, E. (2018). Azerbaycan'ın Jeopolitik Konumu ve Karabağ Sorunu. *TASAM*. s. 108.

- Kaya, H. E. (2022). Kara Hâkimiyet Teorisi ve Avrasya'nın Artan Jeopolitik Önemi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. s. 49-51.
- Koç, H. ve Tarcan, B. H. (2020). 19. Yüzyıldan Günümüze Ermenistan-Azerbaycan İlişkileri. *Journal Of International Banking Economy And Management Studies*. s. 109.
- Kuduban, A. D. ve Kaya, M. (2018). Karabağ Sorununa Uluslararası Güçlerin Yaklaşımları Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*. s. 932.
- Kurt, S. (2021). Donmuş Çatışma Çözümüne İki Farklı Yaklaşım: Azerbaycan ve Gürcistan. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. s. 148.
- Kurt, S. (2021). Importance of Arctic in the Framework of Air Power Theory. *International Journal of Politics and Security*. s. 53-54.
- Neciyev, E. (2011). Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi. *Ermeni Araştırmaları*. s. 167.
- Oktay, H. ve Cerrah, U. (2018). *Uluslararası Politikada Kafkasya*. Ankara: Hitabevi Yayınları.
- Özçelik, S. (2020). *Uluslararası Çatışma Analizi ve Çözümü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdaşlı, E. (2021). İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. s. 57.
- Özdemir, L. (2021). Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat ve Türkiye'nin Rolü. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. s. 94.
- Özey, R. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisinin Düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*. s. 96-97.
- Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. s. 202.
- Paşa, E. (2021). Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar ve Çözüm Süreci. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. s. 207.
- Sadıgov, R. (2021). Çarlık Rusya'sının Azerbaycan'ı İşgali. M. Memmedli, (Ed.), *Rus Dış Politikasında Orta Asya ve Kafkasya (3-27)*. Ankara: Nobel Bilimsel Yayıncılık.
- Uzer, U. (2017). Bölgesel Güvenlik Bağlamında Dağlık Karabağ Sorununun Dünya Siyasetindeki Yeri. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. s. 74-75.
- Welt, C. ve S. Bowen, A. (2021). Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict. Congressional Research Service. s. 13-15.
- Yiğit, S. ve Gülbiten, G. (2018). Rusya'nın Güney Kafkas Dış Politikası: Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. s. 4-7. 2003.12.002